

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-115>

УДК

Савченко А.М., Блищик Л.В.

Національний університет державної фіскальної служби України

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ БАЛАНСУ З МЕТОЮ ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. У статті досліджено особливості діагностики банкрутства підприємств в сучасних умовах господарювання. Наведено науково-практичні підходи до трактування поняття «банкрутство». Запропонована методика визначення основних ознак банкрутства за даними бухгалтерського балансу. Для прикладу запропоновані зарубіжні моделі аналізу та оцінено можливість їх застосування для вітчизняних підприємств. Проведено оцінку ймовірності банкрутства за даними фінансової звітності великих платників податків.

Ключові слова: кризовий стан, баланс, банкрутство, фінансовий стан підприємства, діагностика ймовірності банкрутства.

Savchenko Alla, Blischik Larysa

National University of State Fiscal Service of Ukraine

ANALYSIS OF INDICATORS OF BALANCE WITH THE PURPOSE OF PREVENTION OF THE BANKRUPTCY OF THE SUBJECT OF ECONOMIC ACTIVITY

Summary. The article examines the features of diagnostics of bankruptcy of enterprises in modern business conditions. The scientific and practical approaches to the interpretation of the concept of "bankruptcy" are given. The proposed method of determining the main signs of bankruptcy according to the balance sheet. For example, proposed foreign models of analysis and evaluated the possibility of their application for domestic enterprises. The assessment of the probability of bankruptcy according to the financial statements of large taxpayers.

Keywords: crisis, balance, bankruptcy, financial condition of the enterprise, diagnostics of the probability of bankruptcy.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економіки характеризується великою часткою неплатоспроможних підприємств та банкрутів, як і в Україні, так і за кордоном. Тобто підприємства знаходяться у кризовому стані. Для багатьох вітчизняних підприємств підставами, що спричинили фінансову кризу, стали нестабільна економічна ситуація в країні, скорочення попиту на продукцію, зниження купівельної спроможності населення, постійне зростання собівартості продукції, неплатоспроможність підприємств, а також недотримання розрахунково-платіжної системи. Тому важливим є оперативне діагностування ймовірності банкрутства в умовах нестабільної економіки.

Окрім цього керівництво вважає недоцільним проводити аналіз фінансового стану, прогнозувати ймовірність банкрутства, в результаті чого приймає помилкові рішення. Оборотні активи підприємств розподіляються не оптимально. На підприємствах спостерігається тенденція збільшення обсягів кредиторської і дебіторської заборгованості, зростання частки виробництва з давальницької сировини. Ці фактори свідчать про реальну загрозу кризи навіть за умови ефективних управлінських процесів. В результаті, необхідно запроваджувати такі процедури, які б підвищили ефективність підприємницької діяльності, прогнозування та подолання кризових явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методику оцінки ймовірності банкрутства та критерії його прогнозування і діагностики досліджували такі вчені, як Е. Альтман У. Бівер, І. Романе, Р. Лис, Г. Спрингейт, А. Таффлер та ін. Тому в сучасній науці широко використовуються такі зарубіжні моделі: Альтмана, Спрингейта, Фулмера, Таффлера і Тішоу, Ліса, Кона-

на і Гольдера та ін. Серед вітчизняних вчених вивчали питання оцінки ймовірності банкрутства такі вчені, як А. Абрамова, О. Базилінська, І. Бланка, О. Бондар, К. Залигіна, І. Калічак, Л. Лігоненко, О. Манойленко, Т. Рзаева, Л. Ситник, О. Сич та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте проблема банкрутства залишається остаточно не вирішеною і вимагає подальшого, більш глибокого дослідження. Сьогодні виникає гостра потреба вивчення та оцінки факторів, що зумовлюють стан банкрутства підприємств та призводять їх до фінансової кризи.

Мета дослідження. Здійснити аналіз показників балансу з метою виявлення ймовірності банкрутства суб'єкта господарювання та побудова моделі для виявлення ризику банкрутства підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан банкрутства підприємства – це стан при якому підприємство є неспроможним виконувати свої боргові зобов'язання, внаслідок порушення обсягів та структури його активів та джерел їх формування [1, с. 24].

Згідно з Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», банкрутство є визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [2].

Тобто банкрутом можна вважати підприємство, яке не здатне погасити свої боргові зобов'язання та фактично є неплатоспроможним

і не може відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди.

Також Базилінська О.Я. виділяє певні види банкрутства підприємств, які спостерігаються на сучасному вітчизняному ринку (табл. 1).

Як видно з таблиці, до банкрутства підприємства може призвести не лише неефективна його робота, а й навмисні дії керівників чи працівників.

У цілому, перші прояви банкрутства на підприємстві можна виявити за показниками балансу (Звіту про фінансовий стан). До основних ознак прояву банкрутства, за показниками балансу, можна віднести:

негативна тенденція характеристик фінансової стійкості;

зниження рівня ліквідності та платоспроможності;

негативна тенденція показників оборотності активів;

негативна тенденція фінансових результатів діяльності;

зниження рівня конкурентоспроможності суб'єкта господарювання;

зниження ефективності діяльності суб'єкта господарювання а;

зниження рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання;

погіршення якості виконання розрахункової дисципліни [1, с. 27].

Також Рзаева Т.Г. та Бондар О.В. встановили взаємозв'язок між основними ознаками та тенденціями прояву ризику банкрутства за інформацією фінансової звітності (табл. 2).

Тож, як видно з таблиці основні ознаки визначаються за показниками балансу. Відповідно до вказаних ознак та тенденцій прояву ризику банкрутства за показниками фінансової звітності доцільно

визначити такі їх характеристики, а саме: недотримання оптимальних значень показників фінансової стійкості та їх негативна тенденція; недотримання рекомендованих значень та тенденцій показників ліквідності підприємства; негативна динаміка фінансових коефіцієнтів оцінки якості фінансування; негативна динаміка характеристик балансової напруги (зростання) підприємства та його операційної безпеки (зниження); недотримання взаємозв'язку темпів зростання показників конкурентоспроможності (балансової напруги та операційної безпеки); недотримання пропорцій успішності за інформацією балансу підприємства та їх негативна тенденція; недотримання взаємозв'язку темпів зростання показників характеристик рівня ділової активності підприємства та інші [4, с. 71].

У світовій та вітчизняній практиці до найбільш поширених моделей оцінки ймовірності банкрутства відносять моделі на основі дискримінантного аналізу.

Дискримінантний аналіз ґрунтується на тому, що за допомогою математично-статистичних методів будується функція та обчислюється інтегральний показник, на підставі якого з певною ймовірністю можна передбачити банкрутство суб'єкта господарювання.

До основних моделей дискримінантного аналізу відносять: Е. Альтмана (1968 р.), Р. Ліса (1972 р.), Р. Таффлера і Г. Тішоу (1977 р.), Г. Спрінгейта (1978 р.), О. О. Терещенка, А. В. Матвійчука. Всі ці моделі засновані на порівнянні показників Балансу та Звіту про фінансові результати.

Проте на думку вчених використання зарубіжних моделей для аналізу вітчизняних підприємств може спотворювати стан речей на підприємстві. Це зумовлюється як невідповідністю згаданих моделей вітчизняним умовам господа-

Таблиця 1

Види банкрутства підприємств

Назва	Характеристика
Необережне банкрутство	є результатом неефективної роботи підприємств
Приховане банкрутство	виникає у випадку навмисного приховування факту стійкої фінансової неспроможності підприємства та пов'язаного з цим подання недостовірної інформації кредиторам, державним органам, іншим зацікавленим особам
Умисне банкрутство	це свідоме доведення підприємства до стійкої фінансової неспроможності
Фіктивне банкрутство	результат свідомого поширення підприємством інформації щодо своєї фінансової неспроможності, щоб ухилитися від сплати зобов'язань

Джерело: сформовано авторами на основі [3, с. 200]

Таблиця 2

Взаємозв'язок ознак та тенденцій прояву ризику банкрутства підприємства [4]

Ознаки	Тенденції
Рівень ліквідності та платоспроможності	зниження рівня ліквідності та платоспроможності (негативна тенденція)
Характеристики фінансової стійкості	нестійка тенденція (різка негативна)
Розрахункова дисципліна	погіршення якості виконання (недотримання розрахункової дисципліни)
Фінансові результати, доходи, витати	нестійка тенденція (різка негативна)
Показники оборотності активів	мінлива (негативна) тенденція до зниження
Рівень фінансової безпеки	нестійкий (зниження)
Рівень конкурентоспроможності	зниження (зростання балансової напруги, зниження рівня операційної безпеки)
Ефективності та результативності діяльності підприємства	зниження рівня ділової активності, недотримання взаємозв'язку та взаємозалежності темпів зростання показників фінансової звітності

Джерело: сформовано авторами на основі [4, с. 71]

рювання та нормативно-правовому забезпеченню, яке регламентує їх діяльність, так і недосконалістю цих методик, а саме:

1) часова невідповідність моделей, адже моделі розроблені на основі дослідження минулих століть, а їх застосування в сучасних умовах господарювання ускладнюється;

2) присутні значні відмінності чинників, які впливають на фінансовий стан українських підприємств та підприємств зарубіжних країн (інфляція, фондо-, енерго-, трудомісткість виробничих процесів);

3) присутні розбіжності у порядку ведення обліку відповідно із міжнародними стандартами та національними П(С)БО, а також невідповідність між балансовою і ринковою вартістю різних видів активів і пасивів;

4) під час розрахунків не враховується галузева специфіка діяльності суб'єктів господарювання;

5) в окремих моделях вагові значення коефіцієнтів незбалансовані, комплексно не відображають усі аспекти ліквідності, платоспроможності, прибутковості, ділової активності та конкурентоспроможності підприємства;

6) більшість моделей не містить детальної типології ступенів фінансової стійкості суб'єктів господарювання та їхньої схильності до банкрутства [5, с. 334-336].

Окрім того, індекси моделей не беруть до уваги становища в країні в цілому, тенденцій розвитку галузі, показники постачальників та конкурентів, доходів та витрат споживачів. Банкрутство суб'єкта господарювання залежить не лише від фінансової сфери, а в оцінці банкрутства моделі використовують тільки фінансові показники. Також, в розрахункових коефіцієнтах немає таких показників як: рівень придатності основних засобів, матеріаломісткість, фондовіддача, плинність кадрів. Більш прийнятними для нашої країни будуть моделі вітчизняних науковців О. Терещенка та А. Матвійчука [5, с. 336].

Модель Терещенка представляється у такому вигляді:

$$Z = 1,5x_1 + 0,08x_2 + 10x_3 + 5x_4 + 0,3x_5 + 0,1x_6 \quad (1)$$

де x_1 – відношення грошових надходжень до зобов'язань;

x_2 – відношення валюти балансу до зобов'язань;

x_3 – відношення чистого прибутку до середньорічної суми активів;

x_4 – відношення прибутку до виручки;

x_5 – відношення виробничих запасів до виручки;

x_6 – відношення виручки до основного капіталу [6].

Для інтерпретації отриманих даних необхідно скористатися відповідною шкалою (табл. 3).

Таблиця 3

Шкала визначення стану підприємства за моделлю О. Терещенка [6]

Граничне значення коефіцієнта	Стан підприємства
$0 < Z < 1$	Існує загроза банкрутства
$1 < Z < 2$	Фінансова стійкість порушена
$Z > 2$	Банкрутство не загрожує

Проведемо оцінку ймовірності банкрутства за моделлю О. Терещенка підприємств України, що входять в першу десятку великих платників податків на 2018 рік (табл.4). Адже, великим платником податків є підприємство, у якого обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує п'ятсот мільйонів гривень або загальна сума сплачених до Державного бюджету України податків за платежами, що контролюються органами державної податкової служби, за такий самий період перевищує дванадцять мільйонів гривень [7]. Отже, це найбільші підприємства України.

Виходячи з розрахунків побудуємо діаграму (рис. 1).

Тож, як видно з дослідження більшості підприємствам, що великими платниками податків не загрожує банкрутство, тобто вони є фінансово стійкими та мають високий фінансовий потенціал. Така ситуація зумовлена тим, що вони займаються в основному тими видами діяльності, що є затребуваними для населення України, а саме: добування природного газу, виробництво та торгівля електроенергією, трубопровідний транспорт, виробництво тютюнових виробів. Проте ПАТ «УКРНАФТА» та ПрАТ «ІМПЕРІАЛ ТОБАККО ПРОДАКШН

Таблиця 4

Розрахунок ймовірності банкрутства великих платників податків (дані звітності за 2017 р.)

Назва підприємства	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	Z
ПАТ «Укргазвидобування»	8,13757	15,9123	0,20752	0,40580	0,0223712	0,5114	17,6414
ПАТ «Національна акціонерна компанія «НАФТОГАЗ УКРАЇНИ»	0,97275	3,30734	0,06155	0,20928	0,3956488	0,29412	3,53379
ПрАТ «А/Т тютюнова компанія «В.А.Т.- ПРИЛУКИ»	2,68677	4,81186	0,00978	0,01752	0,2054934	0,55836	4,71805
ПрАТ «ФІЛІП МОРРИС Україна»	1,11570	1,03751	0,06309	0,05867	0,1187514	1,07535	2,82408
ПАТ «УКРНАФТА»	0,91156	1,08644	0,00317	0,00378	0,1932260	0,83903	1,64677
ПАТ «Джей ті інтернешнл Україна»	2,07235	2,41194	0,03038	0,03536	0,1655639	0,85920	3,91772
Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «ЕНЕРГОАТОМ»	1,44935	7,91513	-	-	0,4751967	0,18311	2,96811
ПАТ «УКРТРАНСГАЗ»	3,64229	24,6179	-	-	0,2240293	0,14795	7,51488
Державне підприємство «ЕНЕРГОРИНОК»	3,80532	1,13841	0,019576	0,005856	-	3,34264	6,358367
ПрАТ «ІМПЕРІАЛ ТОБАККО ПРОДАКШН Україна»	0,567661	1,280157	-	-	0,55187269	0,443431	1,16381

Джерело: сформовано авторами на основі [7; 8]

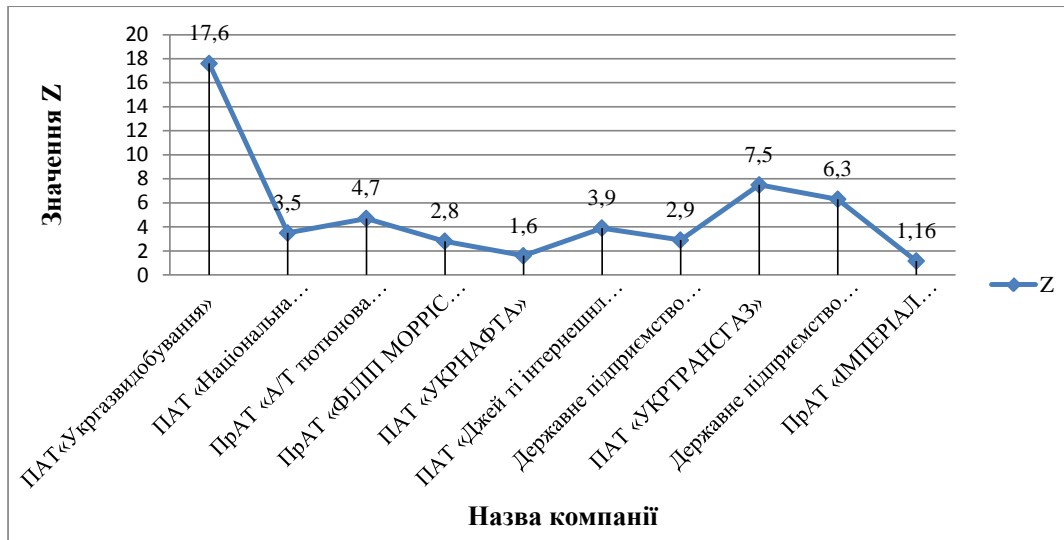

Рис. 1. Значення коефіцієнта Z за моделлю О. Терещенка

Джерело: сформовано авторами на основі [7; 8]

Україна», які займаються добуванням сирої нафти та виробництвом тютюнових виробів відповідно, мають порушену фінансову стійкість, тобто у разі погіршення фінансового становища на цих підприємствах може виникнути ймовірність банкрутства.

Також щороку Світовий банк для порівняння простоти підприємницької діяльності між країнами складає рейтинг Doing Business серед 190 країн. Рейтинг формується на основі 11 важливих індикаторів, до яких входять легкість відкриття власної справи, отримання кредитів, оподаткування тощо [9].

В 2018 році Україна піднялася на 5 позицій в рейтингу і посіла 71 місце. Піднятися у рей-

тингу Україні дозволили покращення в таких показниках, як міжнародна торгівля (з 119 місця в 2017 році до 78-го позиції в рейтингу 2018 року) і захист меншоритарних акціонерів (з 81 на 72 місце). В Україні також спростили процедуру вирішення спорів щодо виконання контрактів – Україна піднялася на 57 позицію за цими показником. В 2017 році вона займала 82 місце. За такими показниками, як реєстрація власності, бізнесу і відновлення платоспроможності також помітні невеликі покращення.

Проте нормативна база по вирішенню неплатоспроможності є середньосвітовою і становить 8,5 балів із 16 можливих. Але практика вирішення банкрутств залишається не задовільною. Щоб вирішити проблему української компанії, потрібно 2,9 роки і витратити 40,5% вартості цієї компанії. В цілому в категорії вирішення неплатоспроможності Україна посідає 141-ше місце із 190-та [9].

Тож, Україні слід звернути увагу на проблему неплатоспроможності українських підприємств, адже за цим показником країна знаходиться далеко від розвинених країн світу.

З метою завчасного виявлення проявів банкрутства, вчені пропонують здійснювати діагностику в кілька етапів (рис. 2). Діагностика банкрутства підприємства є комплексною системою заходів, які між собою взаємопов'язані. Здійснення поверхневого аналізу фінансових показників може бути недостатньо для визначення фінансового стану підприємства та чинників його зміни.

Для мінімізації ризику банкрутства вітчизняним підприємствам слід:

- 1) оптимізувати структуру фінансових ресурсів підприємства з погляду питомої ваги власних і залучених ресурсів;
- 2) оптимізувати й регулювати структуру власного капіталу та диверсифікувати підходів до її формування;

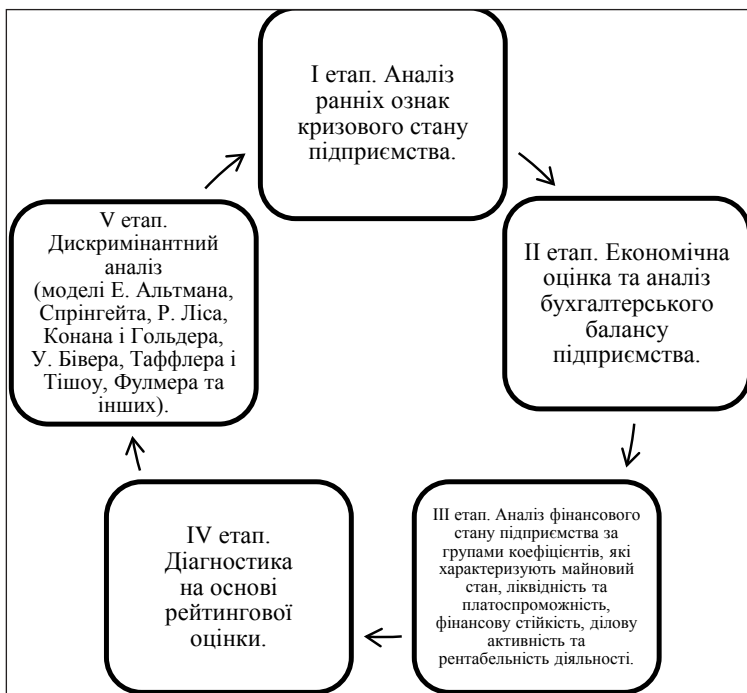

Рис. 2. Етапи діагностики ймовірності банкрутства підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [10, с. 1093]

3) оперативно переглядати і обґрунтовувати переваги (з урахуванням стратегії) залучення обсягів запозичених фінансових ресурсів;

4) оптимізувати структуру запозиченого капіталу з погляду обсягу залучення в розрізі довгострокових та поточних зобов'язань;

5) оперативно контролювати розрахунки для повернення основної суми кредиту і відсотків за ним;

6) перевіряти й забезпечувати умови ефективного використання та повернення кредиту;

7) оптимізувати структуру власних фінансових ресурсів з погляду частки залучених за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел [4, с. 71-72].

Тож, якщо вітчизняні суб'єкти господарювання будуть слідувати зазначеним заходам, то зменшиться ймовірність їх банкрутства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, головним проявом банкрутства підприємства є його неплатоспроможність, а неплатоспроможність підприємства залежить від його фінансового стану, що відображається у Ба-

лансі. Саме характеристики фінансового стану підприємства такі як: рівень його ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості є запорукою рівня платоспроможності суб'єкта господарювання. Погіршення фінансового стану значної частини підприємств потребує оперативного реагування на негативну динаміку їх характеристик та своєчасного попередження перспектив банкрутства.

В практичній діяльності підприємствам слід використовувати запропоновані заходи мінімізації ризику банкрутства щоб забезпечити достатню фінансову стійкість підприємства, гарантувати тривалу та стійку платоспроможність суб'єкта господарювання, підтримати оптимальний фінансовий стан підприємства, рівень його конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та економічної безпеки підприємства. Окрім цього слід на законодавчому рівні забезпечити спрощення системи визначення неплатоспроможності суб'єктів господарювання та методів їх порятунку чи ліквідації.

Список літератури:

1. Рзаева Т.Г. Ознаки прояву перспектив банкрутства за показниками фінансової звітності в економічному аналізі / Т.Г. Рзаева, О.В. Бондар // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 3, т. 1. С. 23-28.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : закон України № 2343-ХІІ від 14 травня 1992 року. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
3. Базілінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : навч. посіб. / О.Я. Базілінська. К.: ЦУЛ, 2009. 328 с.
4. Рзаева Т.Г. Аналітичні ознаки зростання ризику загроз банкрутства підприємства [Текст] / Т.Г. Рзаева, О.В. Бондар // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 5. С. 69-72.
5. Сич О.А. Дискримінантний аналіз і його застосування в прогнозуванні банкрутства підприємства / О.А. Сич, І.І. Калічак // Молодий вчений. 2017. № 2. С. 333-339.
6. Хринюк О.С., Бова В.А. Моделі розрахунку ймовірності банкрутства як метод оцінки фінансового потенціалу підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 2. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6121> (дата звернення: 24.11.2018).
7. Реєстр великих платників податків на 2018 рік. – URL: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/312642.html>.
8. Stock market infrastructure development agency of Ukraine (SMIDA). – URL: <https://smida.gov.ua/>.
9. Рейтинг Doing Business. Світовий банк. – URL: <http://russian.doingbusiness.org/ru/data/exploreconomies/ukraine>.
10. Абрамова А.С. Основні причини банкрутства підприємств України та заходи по запобіганню їх неплатоспроможності / А.С. Абрамова, О.В. Духніч // Молодий вчений. 2017. № 11. С. 1092-1095.